НОВЕ ПРОСВІТНИЦТВО: НЕЗДОЛАННА СИЛА ЛІБЕРАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІДЕЙ

ОЛЕНА НЕСТЕРЕНКО, доктор економічних наук, професор, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-21

Лібералізм — доктрина миру,
співпраці та свободи.
Людвіг фон Мізес

Вступ. Як відомо, епоха Просвітництва стала одним із найважливіших переломних моментів в історії людства. Вона остаточно утвердила віру в силу розуму, у можливість людини самостійно формувати власну долю та обирати шлях суспільного розвитку. Ідеї свободи та прав людини, зароджені в цей час, стали фундаментом сучасних демократичних політичних та ліберальних економічних інституцій. Звернення до спадщини Просвітництва є не лише історичною зацікавленістю, а практичною потребою; осмислення становлення концептуальних засад Нового Просвітництва викликає нагальний дослідницький інтерес.

Мета та завдання дослідження. Мета роботи — розкрити значення зародження та поширення ліберальних економічних ідей в контексті здобутків епохи Просвітництва та формування концептуальних засад Нового Просвітництва.

Результати дослідження та їх обговорення.

Просвітництво та зародження ліберальних економічних ідей

Отже, Просвітництво стало не лише філософським і культурним рухом, а й ознаменувало революцію мислення, справжню інтелектуальну революцію. Остання мала триєдину сутність:

— раціоналізм — переконання у тому, що розум є головним інструментом пізнання світу;

— віра в прогрес, що відбувається через освіту та поширення наукових знань;

— гуманізм — утвердження цінності особистості, її прав, свободи та гідності.

У рамках Просвітництва Джон Локк і Жан-Жак Руссо сформували нову політичну концепцію, теорію суспільного договору, яка пояснювала походження влади та її легітимність. Показово, що ці ідеї було покладено в основу Декларації незалежності США та французької Декларації прав людини і громадянина.

Просвітництво надало поштовх формуванню нових підходів і в економічній сфері, фактично посприявши започаткуванню економічної науки як цілісної системи знань. Саме тоді утвердилось розуміння, що економічний прогрес базується на знанні, свободі та природних законах, а не на примусовій політиці держави. Адам Сміт, «батько» економічної науки, у своїй праці *«Дослідження про природу і причини багатства народів»* (1776) сформулював принципи вільного ринку, конкуренції та «невидимої руки», які й наразі залишаються актуальними.

Відтак, економічними ідеями епохи Просвітництва були:

• Ідея природного права та природного порядку, згідно з якою все у світі, зокрема людське суспільство і окрема

особа, підкоряється об'єктивним законам, подібним до природних. Людина діє природно, коли використовує усі доступні їй засоби — здібності, розум, майно — з метою забезпечення свого суспільного існування, задоволення матеріальних і духовних потреб. В економіці природний порядок означає самоналаштування, саморегулювання, самовідновлення економічної системи.

- Твердження про те, що поділ праці та добровільний обмін найдієвіше сприяють підвищенню продуктивності суспільного виробництва.

- Переконання, що свобода підприємництва та торгівлі забезпечує найшвидше зростання багатства.

- Концепція «невидимої руки» ринку, що спрямовує задоволення індивідуальних інтересів до реалізації загального блага.

- Концепція мінімальної держави, яка формує інституційну рамку функціонування економіки, але не втручається у виробничу, торгівельну, фінансову діяльність індивідів, не накладає обмежень на рух капіталів, праці, грошей, не реалізує преференцій або протекціоністських заходів.

Нове Просвітництво та актуалізація ліберальних економічних ідей

Ми живемо в епоху, яку доволі часто іменують глобальною полікризою. Це час, коли економічні, політичні, технологічні та ін. виклики переплітаються, створюючи безпрецедентну глобальну невизначеність. У такі часи актуалізується питання: чи здатні ми сформувати / напрацювати нову інтелектуальну парадигму, яка допоможе людству вижити й розвиватися? Саме тут зароджується концепт Нового Просвітництва — сучасного руху / течії, що намагається поєднати раціональність, гуманізм та інновації.

Нове Просвітництво має двоєдину сутність, є одночасно концептуальним продовженням класичного

Просвітництва та акцентує на сучасних викликах: технологічних трансформаціях, глобальній полікризі, потребі у розробці нової гуманістичної парадигми. Окремі аспекти порівняльного аналізу класичного та нового Просвітництва представлені далі (табл. 1).

Таблиця 1

Класичне vs Нове Просвітництво

Класичне Просвітництво	**Нове Просвітництво**
Розум і універсальні закони	Критичне осмислення потужних інформаційних потоків, освіта як безперервний процес
Свобода та права людини	Глобальна відповідальність, етика технологій
Вільна ринкова економіка й торгівля	Інноваційна економіка та технологічний розвиток
Суспільний договір	Інституційна довіра, економіка відповідальності, мережеві інституції

Нове Просвітництво в жодному разі не може бути механічним повторенням ідей XVIII століття: спираючись на спадщину класичного Просвітництва, воно має запропонувати відповіді на виклики та загрози XXI століття. Окреслимо деякі з них.

Перше. Як зберегти раціональність у світі перманентних і всепоглинаючих інформаційних потоків? Сила класичного Просвітництва полягала в утвердженні сили розуму, тоді як Нове Просвітництво має поширювати новітні знання й розвивати здатність до критичного мислення, розбудовувати захист від маніпуляцій та дезінформації.

Друге. Як реалізовувати просвітницьку місію у середовищі, яке невпинно змінюється? Нове

Просвітництво — це просування просвіти та освіти як безперервних універсальних процесів. Впродовж багатьох століть освіта була привілеєм еліт, а сьогодні, на основі використання новітніх технологій, здатна стати доступною, гнучкою й адаптивною до швидкісних змін.

Третє. Як сформувати цінності й ідеали, що посприяють становленню нової «картини світу», баченню майбутнього? Поширення гуманістичних цінностей у добу бурхливого розвитку технологій, формування етичної рамки використання штучного інтелекту, біотехнологій та ін., розуміння людини центром і метою цифрової трансформації — місія Нового Просвітництва.

Актуалізація класичних ліберальних поглядів в межах Нового Просвітництва обумовлена їх логічною цілісністю, структурованістю, всеосяжністю та ідейною привабливістю:

- Індивідуальна свобода як фундамент демократії.
- Економічна свобода як основа ринкового устрою.
- Приватна власність як гарантія економічної незалежності.
- Вільний ринок як механізм саморегулювання.
- Конкурентний характер економічних взаємодій.
- Відповідальність за здійснений вибір.
- Обмежена роль держави.

Чи є серед цього переліку хоча б одна ідея, яка втратила свою актуальність?

Висновки.

1. Просвітництво XVIII століття — епоха утвердження розуму, свободи та гуманізму. Класичне Просвітництво сформувало фундамент свободи та ринкової економіки.

2. Нове Просвітництво — сучасна відповідь на глобальну полікризу, технологічні трансформації, етико-гуманітарну невизначеність. Нове Просвітництво передбачає людиноцентризм, гуманізм, інноваційність, креативність та відповідальність.

3. Дієздатність ліберальних економічних ідей обумовлена їх універсальністю й адаптивністю; доведеною інституційною стійкістю у часи криз; формуванням на їх основі механізмів глобальної співпраці та інтеграції; підтриманням інноваційного розвитку через свободу підприємництва.

4. Лібералізм — універсальний дороговказ від XVIII до XXI століття, що надихає людей і рухає суспільством, орієнтуючи його на прогрес. Україна здатна стати прикладом реалізації Нового Просвітництва та ліберальних економічних ідей у XXI столітті.

Список використаної літератури:

1. Нестеренко О. П. Австрійська традиція економічного аналізу в поясненні трансформації економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 5. С. 37–42.

2. Нестеренко О. П. Європейський вектор розвитку: лібералізація соціально-економічних відносин в Україні крізь призму австрійської неоліберальної теорії. *Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України: концептуальні засади, виклики та протиріччя* : монографія / за ред. проф. В. Д. Базилевича. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. С. 148–164.

3. Нестеренко О. П. Йозеф Шумпетер і австрійська традиція: аспекти взаємодії. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Економіка.* 2011. Вип. 579–580. С. 29–35.

4. Нестеренко О. Неоліберальний концепт економічної свободи: теоретико-методологічний зміст та практична реалізація. *East European Science Journal.* 2019. № 12 (52). Ч. 4. С. 47–52.

5. Нестеренко О. П. Праксеологія як наука: підходи Є. Слуцького та Л. фон Мізеса. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2008. Вип. 17. С. 45–53.

6. Нестеренко О. П. Праксеологія як філософська основа австрійського неолібералізму. *Банківська справа*. 2008. № 5. С. 80–89.

7. Nesterenko O. Liberalization of Economic Development as a Driver of Economic Growth and Competitiveness of Ukraine's Economy. *Globalization and Business*. Tbilisi, Georgia. 2019. No. 8. P. 77–82.